

TERGENDE

TERGENDE AMBIGUITEIT

Voorbeelden van 'autocratische acties'
in de Nederlandse politiek

DEMOCRATIE MONITOR

AMBIGUITEIT

1. Inleiding en samenvatting

Het einde van het politieke jaar is een goed moment om te reflecteren. De Nederlandse democratie behoort tot de kopgroep van democratieën in de wereld. Dankzij de democratie profiteren Nederlanders van ongekennde veiligheid, vrijheid en voorspoed. Dat moeten we koesteren.

Tegelijkertijd blijkt uit de data dat de democratie op cruciale aspecten achteruitgaat. In de Democratie Monitor 2025 concludeerden we als Stichting Democratie Monitor dat de Nederlandse democratie niet door de APK komt: 18 van de 45 indicatoren voor een gezonde democratie waren namelijk verslechterd ten opzichte van tien jaar eerder. Uit de data bleek onder andere dat het democratisch gehalte van politiek en bestuur sterk achteruit was gegaan in de periode 2014-2024.

Vandaar dat we aan het eind van dit politieke jaar specifiek terugkijken op het democratisch ethos van politici en bestuurders. Dat doen we op basis van onze pilot om uit meer dan 1100 nieuwsmedia gebeurtenissen te selecteren die relevant zijn voor de staat van de democratie in Nederland. Dat deden we tijdens de verkiezingscampagnes voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2025 en de Gemeenteraadsverkiezingen in 2026. In de methodologische toelichting staat meer informatie over de aanpak.

Voorbeelden van 'autocratische acties'

Om deze gebeurtenissen te duiden gebruiken we de 'boodschappenlijst van aspirant-autocraten' die recent is opgesteld door onderzoekers van Radboud Universiteit. De onderzoekers identificeren 7 strategieën waarmee deze 'aspirant-autocraten' eenmaal aan de macht de democratie van binnenuit eroderen. Zij onderzochten daartoe meer dan 400 'autocratische acties' uit verschillende landen waar democratische erosie voorkwam.

Voor dit rapport legden we de lijst met gebeurtenissen in Nederland die we het afgelopen jaar verzamelden naast bovengenoemde 'boodschappenlijst van aspirant-autocraten'. Daaruit blijken zowel geruststellende als zorgwekkende signalen. Positief is dat de meest openlijke en vergaande vormen van 'autocratische acties' die de onderzoekers in het buitenland zagen, niet of nauwelijks in Nederland voorkwamen in onze lijst van gebeurtenissen. Negatief is dat er wel veel voorbeelden van 'autocratische acties' zichtbaar zijn in Nederland en dan vooral van de meer ambigue vormen'.

Conclusie: signalen van beginnende autocratisering in Nederland

Juist de 'tergende ambiguïteit' rond 'autocratische acties' maakt het moeilijk om deze voorbeelden los van elkaar te duiden als bewuste pogingen om de democratie te ondermijnen. Dat doet dit rapport dan ook nadrukkelijk niet. Tegelijkertijd concludeert dit rapport wel dat het veelvuldig voorkomen van 'autocratische acties' wijst op de mogelijkheid van beginnende autocratisering in Nederland. Zeker in combinatie met de negatieve meerjarige trends die de data in de Democratie Monitor 2025 laat zien.

Daarom willen we met deze vroege signalering 'autocratische acties' helpen herkennen, om ze in een vroeg stadium te adresseren. Door gebeurtenissen te identificeren die onze democratie – al dan niet opzettelijk – uithollen, draagt dit rapport bij aan het begrip ervan, zodat deze onwenselijke patronen tijdig doorbroken kunnen worden. Dit is ook relevant omdat de volgende verkiezingscampagne – voor de Provinciale Staten – alweer voor de deur staat. Door nu concrete voorbeelden van 'autocratische acties' te benoemen en te duiden, voert dit rapport de druk op om ze bij de volgende verkiezingscampagne te voorkomen.

Aanbevelingen

Op basis van de inzichten uit dit rapport doet de Stichting Democratie Monitor ook vier aanbevelingen om de Nederlandse democratie weerbaarder te maken tegen sluipende erosie. We roepen op om democratie-ondermijnende 'autocratische acties' expliciet te benoemen en bespreekbaar te maken, ook bij ambiguïteit. Daarnaast moeten de trias politica en democratische instituties – met name de rechterlijke en wetgevende macht – weerbaarder worden en de maatschappelijke democratie en grondrechten van burgers moeten worden versterkt. Tenslotte is het goed de bestaande sterke instituties en tegenmacht te koesteren en deze niet in te perken.

Opzet rapport

Het rapport is als volgt opgebouwd: Hoofdstuk 2 beschrijft het wetenschappelijk kader van de boodschappenlijst met autocratische acties. Dat kader verbinden we ook aan het conceptueel kader van de Democratie Monitor. Hoofdstuk 3 geeft concrete Nederlandse voorbeelden, geordend langs de zeven strategieën die de onderzoekers onderscheiden. Hoofdstuk 4 bevat conclusies en aanbevelingen. Aan het eind van het rapport staan de bronvermelding en een methodologische toelichting.

2. De boodschappenlijst van aspirant-autocraten

Wat is democratische erosie?

Democratie kan op twee manieren afkalven. De eerste manier kennen we uit de geschiedenisboeken: een coup, een gewapende machtsgreep, het afschaffen van verkiezingen.

De tweede manier komt steeds vaker voor, is veel lastiger te herkennen en daardoor gevaarlijker in onze politieke context: de langzame afbraak van democratie van binnenuit, door een politicus die democratisch is verkozen, maar zodra hij of zij aan de macht is, de democratische instituties misbruikt om op democratische wijze de democratie stap voor stap uit te hollen.

Klassieke voorbeelden zijn Viktor Orban in Hongarije en Donald Trump in de Verenigde Staten. Maar ook in kleinere landen speelt dit. Sinds 1990 is de helft van alle gevallen van autocratisering wereldwijd veroorzaakt door democratisch gekozen leiders.

Autocratische acties

De sluipende vorm van democratische erosie is vaak moeilijk te herkennen vanwege 'tergende ambiguïteit', aldus onderzoekers. De aspirant-autocraat volgt de regels, maar niet de geest ervan. Zo onderscheiden de onderzoekers bijvoorbeeld ook 'autocratische acties' die juist gepresenteerd worden als versterking van de democratie.

Ze wijzen op de president van Tunesië die zijn besluit om in 2022 het parlement te omzeilen bij de benoeming van een nieuwe premier rechtvaardigde door te stellen dat dit de gelijkheid van vrouwen zou bevorderen. Dezelfde president stelde ook de lokale verkiezingen uit met het argument directe democratie te verkiezen.

Betrokkenen bij 'autocratische acties' kunnen deze ook verhullen door ze te presenteren alsof ze niets met democratie te maken hebben. De onderzoekers wijzen op India waar in 2019 een reeks academici en journalisten vervolgd werd voor opruiing. Dit kan je zien als poging de tegenmacht buitenspel te zetten, of simpelweg als een kwestie van handhaving van het wetboek van strafrecht.

Concreet betekent dit dat legitieme acties en acties die potentieel zelfs gunstige gevolgen hebben, toch de democratie kunnen schaden. Ook stellen de onderzoekers dat de tergende ambiguïteit impliceert dat het voor de identificatie van 'autocratische acties' niet relevant is of betrokken actoren daadwerkelijk de bedoeling hadden om de democratie met hun handelingen te ondermijnen.

Vandaar dat de voorbeelden in dit rapport niet moeten worden gezien als aanklacht tegen betrokken personen en organisaties. Het feit dat deze voorbeelden worden genoemd, zegt niet per definitie iets over de onderliggende motivatie van betrokkenen. Wel is het van belang te weten dat 'autocratische acties' voorkomen en in welke vorm. Zo kunnen we het gesprek aangaan met betrokken actoren, en samenwerken om deze patronen te doorbreken voordat het te laat is.

De zeven strategieën

Het wetenschappelijk kader¹ dat we gebruiken voor onze analyse identificeert zeven strategieën van aspirant-autocraten. Dit baseren de onderzoekers op meer dan 400 voorbeelden van wat zij 'autocratische acties' noemen. Deze komen uit verschillende landen waar democratische erosie heeft plaatsgevonden.

De zeven strategieën zijn gericht op drie niveaus: democratische instituties, democratisch gedrag, en democratische waarden. Binnen elk van de drie niveaus neemt de ambiguïteit van de strategie af. Dus voor strategieën gericht op democratische instituties zijn ontwijkende acties over het algemeen meer ambigu dan acties die vallen onder duplicatie. Delegitimering, de enige strategie gericht op democratische waarden, wordt daarbij gezien als de meest ambigu van alle zeven strategieën.

De onderzoekers verwachten dat aspirant-autocraten veelal beginnen met vormen van 'autocratische acties' die relatief meer bedekt en ambigu zijn, om niet te veel aandacht en oppositie te trekken op hun ondermijning van de democratie. Wanneer autocratisering vordert, of wanneer meer bedekte technieken niet effectief genoeg zijn, kunnen meer openlijke vormen waarschijnlijker worden.

Strategieën gericht op democratische instituties:

- 1 Ontwijking:** bestaande regels worden zo uitgelegd of toegepast dat ze de aspirant-autocraat een voordeel geven, zonder dat ze formeel worden gebroken, en er specifiek op gericht zijn om geen verantwoording te hoeven afleggen. Denk aan het versneld doorvoeren van wetgeving, zodat oppositie nauwelijks kan reageren, of het toewijzen van rechtszaken aan welwillende rechters.
- 2 Manipulatie:** de regels zelf worden veranderd om de zittende macht te bevoordelen. Voorbeelden zijn het aanpassen van kieswetten, het verlengen van ambtstermijnen, of het verschuiven van grenzen van kiesdistricten (gerrymandering).
- 3 Infiltratie:** mensen die loyaal zijn aan de aspirant-autocraat worden benoemd op plaatsen waar onafhankelijkheid vereist is, zoals de rechtbank, de kiesraad, of de publieke omroep.
- 4 Duplicatie:** nieuwe instituties worden opgericht die de bestaande, onafhankelijke instituties vervangen of overbodig maken. De oude instelling wordt uitgehold of genegeerd.

Strategieën gericht op democratisch gedrag:

- 5 Restrictie:** de kosten van democratisch gedrag, zoals protesteren, kritisch publiceren of lobbyen, worden verhoogd zonder het expliciet te verbieden. Journalisten worden voor de rechter gedaagd, subsidies worden ingetrokken, kritische organisaties worden lastiggevallen.
- 6 Verbod:** democratisch gedrag wordt formeel beperkt of verboden, via wetgeving of het intrekken van vergunningen.

Strategie gericht op democratische waarden:

- 7 Delegitimering:** tegenstanders, critici en democratische instituties worden weggezet als illegitiem, corrupt of crimineel. Dit maakt de andere strategieën makkelijker, omdat verzet dan ook als illegitiem kan worden afgeschilderd.

¹ Dit is gebaseerd op het wetenschappelijke artikel en de blog van Carolien van Ham en Joep van Lit. De referenties staan bij de bronnen aan het eind van dit rapport.

Verbinding met de Democratie Monitor

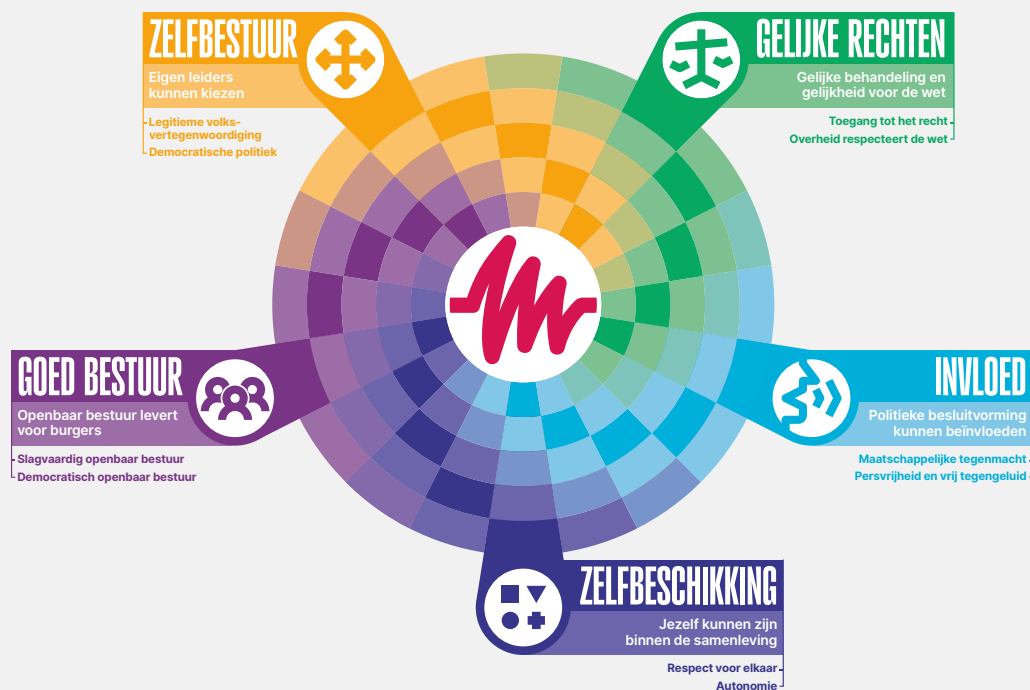
De Stichting Democratie Monitor hanteert een eigen conceptueel kader om de staat van de Nederlandse democratie in kaart te brengen. Dat kader steunt op vijf pijlers: zelfbestuur, gelijke rechten, invloed, zelfbeschikking en goed bestuur. Deze pijlers worden gemeten via 45 indicatoren.

De strategieën van de onderzoekers raken rechtstreeks aan meerdere pijlers van de Democratie Monitor. Ontwikking, manipulatie en infiltratie ondermijnen bijvoorbeeld de pijlers 'goed bestuur' en 'zelfbestuur', omdat ze de balans van macht verstoren en de verantwoording jegens burgers uithollen. Restrictie en verbod treffen de pijlers 'invloed' en 'zelfbeschikking', doordat burgers en maatschappelijke organisaties minder ruimte krijgen om hun stem te laten horen en grondrechten te beschermen. Delegitimering raakt bijvoorbeeld de pijlers zelfbestuur en invloed: als critici in de politiek en samenleving worden weggezet als vijanden, ondermijnt dit de democratische legitimiteit van legitieme democratische actoren en instituties.

De onderzoekers beperken 'autocratische acties' tot gebeurtenissen waar zittende machthebbers bij betrokken zijn. Concreet betreft dit machthebbers binnen regeringen en coalitiepartijen. In dit rapport trekken wij dit in sommige gevallen breder omdat 'autocratische acties' van andere actoren, bijvoorbeeld uit de Eerste of Tweede Kamer, ook bijdragen aan de normalisering ervan door andere machthebbers en aspirant-autocraten. Gezien de ernst daarvan zijn ook enkele voorbeelden van gebeurtenissen opgenomen die wel passen bij typische 'autocratische acties' maar waarbij geen zittende machthebbers betrokken waren, zoals in de definitie van de onderzoekers.

De boodschappenlijst van de onderzoekers biedt nu de mogelijkheid om dit patroon verder te duiden. Door concrete gebeurtenissen in Nederland te plaatsen in het kader van de zeven strategieën, wordt duidelijk welke 'autocratische acties' al zichtbaar zijn in Nederland.

Overzicht conceptueel model Democratie Monitor

3. De Nederlandse praktijk: voorbeelden van 'autocratische acties'

In deze sectie worden gebeurtenissen geplaatst in het kader van de bovengenoemde zeven strategieën. Deze gebeurtenissen registreerde de Stichting Democratie Monitor tijdens de campagnes voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2025 en de Gemeenteraadsverkiezingen van 2026.

Zoals gezegd wil dit niet zeggen dat elk voorbeeld waar we naar verwijzen het werk is van een aspirant-autocraat. De voorbeelden zijn vooral bedoeld om te analyseren of er in Nederland acties voorkomen waarvan we weten dat onderzoekers ze als 'autocratische acties' classificeren. Het doel is om vroegtijdig patronen te herkennen die kenmerkend zijn voor democratische erosie.

In de pilots registreerde de Democratie Monitor ook positieve acties. Dit zijn voorbeelden van hoe democratische instituties zichzelf verdedigen tegen mogelijke autocratische acties. In dit rapport staan de zorgwekkende voorbeelden centraal, maar worden ook enkele positieve voorbeelden vermeld.

Strategie 1:

ONTWIJKing

Ontwijking betekent: de letter van de wet volgen, maar de geest ervan negeren. In Nederland zien we dit terug in situaties waarbij ministers de controlerende rol van het parlement ontwijken of adviezen van onafhankelijke instanties naast zich neerleggen.

Voorbeelden zijn ministers die adviezen van de Raad van State klakkeloos naast zich neerleggen. Op zich mag dit gewoon, maar de manier waarop telt mee. Dit betrof bijvoorbeeld de wet die de mogelijkheid tot voorrang voor statushouders bij sociale huurwoningen schrapt. De Raad van State oordeelde dat de wet strijdig is met de Grondwet. Toch [gaf](#) het kabinet direct aan om door te zetten zonder daarover inhoudelijke verantwoording af te leggen. Hetzelfde patroon was te [zien](#) rond de versoepeling van het mestbeleid.

Ook zagen we meerdere moties die aangenomen zijn door de Tweede Kamer, maar die het kabinet weigerde uit te voeren. Bijvoorbeeld over de [giftenvrijstelling](#) en de [financiering](#) van lobby door hulporganisaties. In een goed functionerende democratie is een aangenomen motie geen vrijblijvend advies. Door aangenomen moties naast zich neer te leggen schept het kabinet een precedent voor het uithollen van de parlementaire controle op de macht.

Andere voorbeelden van ontwijking zijn het achterhouden of ontkennen van feiten en inzichten, zoals [berichtgeving](#) over het Ministerie van Justitie en Veiligheid dat een verkennend onderzoek naar de weerbaarheid van de Nederlandse overheid tegen corruptie achterhiel. Ook de [weigering](#) door een minister om wettelijk verplichte asielcijfers te publiceren of het [traineren](#) van de publicatie van cijfers over veehouders valt in deze categorie.

Daarnaast zijn er voorbeelden die wijzen op het ontwijken van regels door overheidsinstanties en politici. Denk aan het [onrechtmatig](#) opvragen van pasfoto's bij gemeenten door een overheidsinstelling en tien gemeenten die werden [beboet](#) voor het illegaal verwerken van gegevens over moslims. Ook kregen meerdere politieke partijen een [waarschuwing](#) vanwege het overtreden van de online reclameregels voor politieke boodschappen.

Tenslotte zagen we dat een minister aanvankelijk [weigerde](#) om rechts-extremistisch geweld - na de Malieveld rellen - als zodanig te benoemen. Dit ondanks een duidelijk oordeel van de eigen NCTV. In dit geval werd niet zozeer een regel anders geïnterpreteerd of omzeild, want er is geen regel die zegt dat ministers een intern advies van de NCTV moeten volgen. Maar door vaag te blijven en als verantwoordelijk minister de classificatie rechts-extremistisch aanvankelijk te ontwijken, werd het wel gezien als normalisatie van rechts-extremistisch gedachtegoed.

Strategie 2:

MANIPULATIE

Manipulatie gaat een stap verder: de regels zelf worden veranderd om de positie van de zittende macht te versterken.

De poging om per [motie](#) het noodrecht in te zetten voor het asielbeleid bij een debat dat daar niet eens over ging, is een voorbeeld van manipulatie. Het is een duidelijke poging de macht van het parlement in te perken, terwijl eerder al was geconcludeerd dat er geen 'dragende motivatie' was voor een soortgelijk plan. Ook hadden vele adviesorganen al gewaarschuwd dat noodwetgeving op dit terrein niet nodig was en bovendien ongrondwettelijk.

Deze trend is breder. Zo blijken ook burgemeesters [vaker](#) en soms langdurig naar noodmaatregelen te grijpen waarmee rechten van burgers kunnen worden ingeperkt.

Strategie 3:

INFILTRATIE

Infiltratie is het benoemen van loyalisten op plaatsen waar onafhankelijkheid vereist is. Hiervan kwamen geen voorbeelden voor in de geregistreerde gebeurtenissen.

Strategie 4:

DUPLICATIE

We zagen geen overduidelijke voorbeelden van duplicatie, oftewel het oprichten van parallelle structuren die de bestaande onafhankelijke instituties ondermijnen.

Strategie 5:

RESTRICTIE

Restrictie is als strategie wel zichtbaar in de Nederlandse context. Het gaat om het verhogen van de kosten van democratisch gedrag, waarbij dit niet altijd ook formeel verboden hoeft te zijn.

Er waren meerdere voorbeelden van intimidatie van politici en andere 'spelers' in een democratie, zoals journalisten. Dit beperkt democratische besluitvorming en waarheidsvinding. Intimidatie wordt pas een 'autocratische actie' als er impliciete of expliciete betrokkenheid is van politici, politieke partijen of bestuurders.

Omdat ook hier vaak sprake is van tergende ambiguïteit - zelden spreken actoren zich openlijk uit als aanjager van intimidatie en agressie - is een breed palet van voorbeelden opgenomen. Dit wijst op de mogelijkheid van intimidatie als 'autocratische acties', hoewel dus aangemerkt moet worden dat dit niet per definitie ook zo is.

Het meest prangende voorbeeld waren de rellen na een demonstratie op het Malieveld, die onder andere uitmonden in [rechts-extremistisch geweld](#) tegen het partijkantoor van een politieke partij, het Binnenhof als symbool van de democratie, en tegen [journalisten](#) die ervan verslag deden.

Tijdens de verkiezingscampagnes zagen we ook meerdere voorbeelden van politici die campagne-evenementen moesten [afzeggen](#) vanwege gevreesde intimidatie. Daarnaast waren er veel [berichten](#) over intimidatie van burgemeesters, wethouders en raadsleden, met name rond azc-besluiten die ook het democratisch proces verstoren.

Ook was er een actiegroep die [deurwaarders](#) afstuurde op Statenleden wat als zeer intimiderend werd ervaren. Limburgse bestuurders plaatsten een advertentie om aandacht te vragen voor de problematische intimidatie van politiek ambtsdragers. Ook journalisten worden geïntimideerd, [bedreigd](#) en zelfs [mishandeld](#) tijdens het maken van een reportage.

Een ander voorbeeld is de [poging](#) om gezichtsbedekkende kleding tijdens demonstraties te verbieden. Dit terwijl het veld niet op inperking van het demonstratierecht zit te wachten en experts aangeven dat dit grondrecht juist verruimd moet worden. Inperking [zien](#) zij als onnodig en niet effectief.

Strategie 6:

VERBOD

Verbod is de meest directe strategie: democratisch gedrag wordt formeel beperkt of verboden.

Zo zagen we meerdere voorbeelden van (pogingen tot) een demonstratieverbod. Bijvoorbeeld bij abortusklinieken, tegen een [azc](#), of bij een [ambassade](#). Sommige Gemeentes besloten raadsvergaderingen achter [gesloten deuren](#) te houden en pers en publiek [buiten de deur te houden](#).

Deze besluiten kunnen overigens zeer begrijpelijk zijn vanuit het perspectief van veiligheidsoverwegingen en beschermen van de openbare orde. Maar het patroon van toenemende beperkingen op openbare vergaderingen en demonstraties kent ook risico's.

DELEGITIMERING

Delegitimering is de strategie waarbij tegenstanders, critici en onafhankelijke instituties worden weggezet als illegitiem, onbetrouwbaar of crimineel. Dit maakt de andere strategieën makkelijker: als een institutie toch al niet deugt, is een aanval erop makkelijker te verdedigen.

Bekend voorbeeld is de aangenomen motie waarmee de Tweede Kamer, inclusief enkele regeringspartijen, [Antifa](#) als terroristische organisatie bestempelt, zonder juridische grondslag en ondanks grote kritiek van experts omdat Antifa geen eenduidige organisatie, niet terroristisch, en de terminologie te vaag is. Dit soort initiatieven met - soms bewust - vage formuleringen is een bekende truc om politieke tegenstanders te kunnen intimideren, delegitimeren of zelfs te vervolgen en verbieden door ze bijvoorbeeld als terroristische organisatie aan te merken.

Daarnaast trok een minister de [onafhankelijkheid](#) van de NOS in twijfel. Ook stelden twee politiek leiders dat de Raad van State [bevooroordeeld](#) is omdat er 'veel D66-mensen' zouden zitten. Beide gevallen leidden tot veel commotie omdat ze op oneigenlijke gronden de geloofwaardigheid van belangrijke democratische instituties ondermijnden. Het zijn bovendien schoolvoorbeelden van delegitimering van een onafhankelijke instelling. Door ze politiek te kleuren, wordt het gezag van negatieve adviezen ondermijnd.

Politici hebben daarbij een belangrijke verantwoordelijkheid. Zo [concludeerde](#) de staatscommissie tegen discriminatie en racisme dat uitspraken van Tweede Kamerleden online discriminatie vergroten en haatdragende taal normaliseren.

Ook zagen we voorbeelden van extreemrechtse individuen en bewegingen die toegang tot de politiek kregen. Zo bleken meerdere lokale FVD-kandidaten banden te hebben met [extreemrechtse organisaties](#). Ook waren [racistische en extreemrechtse eregasten](#) aanwezig op het kerstgala van de FVD-jongerentak. Wanneer een partij kandidaten naar voren schuift met zulke banden, normaliseren ze daarmee dat extremistische gedachtegoed. Ook laat het zien dat de partij zich inmiddels sterk genoeg voelt om openlijk en ondubbelzinnig dit soort kandidaten te selecteren. Er waren ook incidenten waarbij politici heimelijk racistische ideeën [promoten](#) met behulp van AI. Deze voorbeelden dragen ook bij aan de delegitimatie van democratische besluitvormingsprocessen.

Positieve ontwikkelingen

We zagen ook voorbeelden waarin adviesorganen en toezichthouders actief corrigerend optreden. Hierboven noemde we al enkele gevallen op het terrein van asielmaatregelen, landbouw en stikstofdoelen, openbaarheid van bestuur, en het overtreden van online advertentieregels voor politieke partijen. Zo treden deze instituties op als klassieke democratische tegenmacht: een instituut dat de uitvoerende macht aan haar eigen regels houdt, ook als die macht dat liever anders ziet. Ook zagen we bestuurders die een gezamenlijke advertentie plaatsten om aandacht te vragen voor intimidatie van politici. En omroepmedewerkers en de NVJ protesteerden tegen bedreigingen van journalisten.

4. Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

We trekken de volgende conclusies uit bovenstaande analyse:

- 1** Autocratische acties komen al veelvuldig voor in Nederland.
- 2** Ambigue strategieën gericht op democratische instituties (ontwijking en manipulatie) en democratische waarden (delegitimering) hebben de overhand.
- 3** Dit duidt op de mogelijkheid van beginnende autocratisering in Nederland.

De Stichting Democratie Monitor ziet dit als een waarschuwingssignaal dat de politiek en samenleving als geheel serieus moet nemen. Ook met het oog op de verkiezingen van de Provinciale Staten in 2027.

Deze conclusies sluiten aan bij de hypothese van de onderzoekers dat ambigue vormen van 'autocratische acties' het startpunt zijn voor aspirant-autocraten. Ook sluit het aan bij de data-inzichten over de lange termijn trends uit de Democratie Monitor 2025. Daaruit blijkt dat onder andere het democratisch gehalte van politiek en bestuur onder druk staat, evenals de maatschappelijke democratie.

Geluk bij dit ongeluk is dat meer openlijke en verdergaande strategieën - zoals infiltratie, duplicatie en verbod - vooralsnog vrijwel ontbreken in de Nederlandse politiek. Dit biedt nog voldoende kansen om het tij te keren. Dat is wel urgent omdat de ambigue strategieën het pad banen voor verdergaande acties van aspirant-autocraten. Juist de 'tergende ambiguïteit' die de eerste fase van democratische erosie kenmerkt, maakt vroege signalering en actie zo belangrijk.

Tegelijkertijd zien we ook veerkracht. Formele instituties, onafhankelijke toezicht-houders, maatschappelijke organisaties en journalisten doen hun werk en duwen terug als politici de grenzen van de rechtsstaat - al dan niet bewust - opzoeken. Dat is essentieel en draagt bij aan de weerbaarheid van de democratie.

Aanbevelingen

We roepen als Stichting Democratie Monitor op om deze conclusies zeer serieus te nemen. Hoewel de Nederlandse democratie tot de top van de wereld behoort, zien we in andere gevestigde democratieën, zoals de VS, hoe snel dit kan veranderen. Bovendien opereert Nederland in een wereld die snel autocratiseert. Slechts 7 procent van de wereldbevolking leeft momenteel in een volwaardige democratie. Wat elders als tijdelijk of excentriek werd beschouwd, bleek snel normaal te kunnen worden. Uit de data en voorbeelden in dit rapport blijkt ook Nederland niet immuun voor die druk.

Groot onderhoud aan onze democratie is dan ook urgent. Daartoe doen we onderstaande aanbevelingen. Ze zijn in de eerste plaats gericht aan politici en bestuurders, maar zijn ook relevant voor journalisten, maatschappelijke organisaties, wetenschappers, en natuurlijk alle Nederlanders. Want de democratie maken en beschermen we samen.

De aanbevelingen:

1 Benoem gebeurtenissen die mogelijk democratie ondermijnend werken als zodanig en ga daarover het politieke en maatschappelijke debat aan. Ook als deze gebeurtenissen ambigu en de onderliggende motieven onduidelijk zijn. Politici en bestuurders moeten elkaar hierop scherp houden.

2 Maak de *trias politica* en formele democratische instituties snel weerbaarder tegen ondermijning van binnenuit. Geef daarbij prioriteit aan de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en versterking van het democratisch gehalte van de wetgevende macht.

3 Versterk de maatschappelijke democratie zodat de invloed van burgers op democratische besluitvorming groter wordt. Geef daarbij prioriteit aan het waarborgen van de klassieke grondrechten van burgers, en de mogelijkheden voor burgers om hun stem te laten horen, zowel individueel op basis van hun grondrechten, als collectief via de maatschappelijke organisaties waarin zij zich verenigen, de journalistiek en de wetenschap.

4 Koester de positieve ontwikkelingen, waaronder stevige democratische instituties, toezichthouders en tegenmacht vanuit de samenleving die terugduwen wanneer politici en bestuurders acties ondernemen die de democratie kunnen ondermijnen. Blijf weg van oneigenlijke en onjuiste politiserende en delegitimerende uitspraken over de waakhonden van onze grondrechten en democratische instituties en principes.

Politiek draagvlak voor weerbare democratie

Het coalitieakkoord van D66, VVD en CDA biedt aardig wat startpunten om deze aanbevelingen te realiseren. Het is zaak daar haast mee te maken. Tegelijkertijd [identificeerde](#) de Stichting Democratie Monitor eerder ook serieuze aandachtspunten in de coalitieplannen. Er is bijvoorbeeld te weinig focus op het belang van een sterkere maatschappelijke democratie en er staan zelfs plannen in die deze schaden, zoals de voorgestelde verdere inperking van het demonstratierecht.

Eerder deed de Stichting Democratie Monitor al meer gedetailleerde aanbevelingen om het broodnodige groot onderhoud aan de democratie in gang te zetten. Bijvoorbeeld in de [notitie](#) ter voorbereiding op onze briefing in de Tweede Kamer en onze [analyse](#) van de plannen in het coalitieakkoord.

Tot slot: vroeg herkennen om te kunnen versterken

Dit rapport is een vroegtijdige waarschuwing. De waarde van het onderzoek naar 'autocratische acties' en trends binnen de Nederlandse democratie, is dat we de patronen nu eerder kunnen herkennen én tijdig kunnen ingrijpen.

Nederland heeft stevige democratische instituties en een samenleving met groot draagvlak voor democratische waarden. Dat is een kracht die we niet als vanzelfsprekend mogen beschouwen. En waarop we moeten voortbouwen. Alleen zo zorgen we ervoor dat onze democratie tot steeds meer veiligheid, vrijheid en voorspoed leidt voor steeds meer Nederlanders.

De aankomende verkiezingen voor de Provinciale Staten zijn daarvoor een kans. Dit rapport biedt voorbeelden van hoe het wel moet, én hoe het niet moet. Daarmee bieden we als Stichting Democratie Monitor, op basis van de wetenschappelijke inzichten die onderzoekers ons aanreiken, een kader om het democratisch gehalte beter te duiden, en om nu al duidelijk te maken welke acties niet thuishoren in een gezonde democratie.

Bronnen

Stichting Democratie Monitor (2025). [Democratie Monitor 2025](#). Den Haag: Stichting Democratie Monitor.

Stichting Democratie Monitor (2026). [Notitie: Naar een sterkere democratie. Input voor rondetafelgesprek Tweede Kamer](#). Stichting Democratie Monitor, 22 mei 2026.

Stichting Democratie Monitor (2026). [Aan de slag voor een sterkere democratie? Analyse van het coalitieakkoord van D66, VVD en CDA](#). Stichting Democratie Monitor, 27 februari 2026.

Stichting Democratie Monitor (2026). Incidentenregistratie Monitor Antidemocratische Incidenten, exportdatum 28 mei 2026 (interne dataset).

Van Ham, C. & Van Lit, J. (2025). [The would-be autocrats' toolkit: What do incumbents do when they undermine democracy?](#) European Political Science Review.

Van Ham, C. & Van Lit, J. (2026). [Een boodschappenlijst van autocratische acties: Wat aspirant-autocraten doen om de democratie te ondermijnen](#). StukRoodVlees, 7 mei 2026.

Methodologische toelichting

De Nederlandse voorbeelden zijn verzameld door de Stichting Democratie Monitor in verschillende testrondes sinds september 2025. Dit waren experimenten om te onderzoeken of systematisch incidenten uit het nieuws kunnen worden geselecteerd die relevant zijn voor de staat van de democratie in Nederland. Denk bijvoorbeeld aan bedreiging van politici, verstoringen van politieke besluitvormingsprocessen, en acties die indruisen tegen de rechtsstaat.

Incidenten worden automatisch gedetecteerd met behulp van AI uit meer dan duizend Nederlandse nieuwsbronnen. Omdat automatische detectie nooit foutloos is, werd elk automatisch geselecteerd incident vervolgens handmatig gecontroleerd. Bij die handmatige controle beoordelen we of een gesignaleerde gebeurtenis daadwerkelijk een democratie-incident betreft, classificeren we het volgens onze typologie en wegen we het effect ervan op de democratie (positief, negatief of neutraal). Alleen incidenten die deze verificatie doorstaan, zijn in de testmonitor opgenomen.

Uit deze selectie zijn voorbeelden geselecteerd die ter illustratie dienen van de 7 strategieën die in het wetenschappelijk kader naar voren kwamen. Daarnaast hebben we ook positieve incidenten bekeken voor relevante voorbeelden. Omdat het een testperiode betreft kan het zijn dat de monitor het afgelopen jaar gebeurtenissen heeft gemist, die mogelijk wel als 'autocratische acties' kunnen worden geduid. Dit rapport claimt dus geenszins het volledige overzicht te geven. Het doel was om te onderzoeken op basis van daadwerkelijke gebeurtenissen of 'autocratische acties' überhaupt voorkomen in Nederland. Dat blijkt overduidelijk het geval.

De bevindingen en conclusies in dit rapport zijn volledig voor rekening van de Stichting Democratie Monitor. Er is dankbaar gebruik gemaakt van het zeer goede en baanbrekende wetenschappelijk onderzoek, maar de verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit rapport ligt volledig bij de Democratie Monitor.

